

ԵԶՆԻԿԻ ԵՐԿԻ ԲՆԱԳՐԱՅԻՆ ՄԻ ՔԱՆԻ ՆՈՐ

ՄԵԿՆԱԲԱՆՈՒԹԻՒՆՆԵՐԻ ՄԱՍԻՆ

4. Որ մարմնաւոր է՝ ի չորից հիւթից յաւելեալ է, որպէս մարմինք մարդկան եւ բնաւ անասնոց. եւ որ ինչ ամմարմին է՝ նա պարզ բնութիւն է, սրբեղ իրեշտակաց եւ դիւաց եւ ոգւոց մարդկան (Մ 43-24, Բ 91 Ակդ) :

Ըստ Ա. Արքահամեանի, «Բնագրի համար տուեալ շարադրանքի մէջ աւելի ճիշդ կը լինէր նա դերանունն արտայայտել սեռական հոլովով՝ «Յորա», որովհետեւ իբր «Հարցն այն է, որ եղած ձեւով անկանոնութիւն է տեսեղծում հաստատածի ամբողջութեան մէջ, քանի որ պարզ բնութիւն է հասկացութիւնը վերաբերում է նաեւ շարունակութեան մէջ նշուած հրեշտակներին, դեւերին եւ մարդկանց հոգիներին, որոնց անունները սեռականով են ներկայացուած» ճիշդ կերպով» (98) : Հակառակ յօդուածագրին, Եզնիկի նախադասութեան կառուցուածքի մէջ մենք անկանոնութիւն չենք նկատում, միայն թէ պէտք է այն կարողանալ հասկանալ : Ոչ թէ պարզ բնութիւն է՝ ամբողջութիւնն է վերաբերում հրեշտակներին, դեւերին եւ մարդկանց հոգիներին, այլ միայն «բնութիւն» բառը. այդպիսով Եզնիկի նախադասութիւնը կարելի է հասկանալ այսպէս. «Որ ինչ անմարմին է, նա պարզ բնութիւն է, որպէս (բնութիւն) հրեշտակաց եւ (բնութիւն) դիւաց եւ (բնութիւն) ոգւոց մարդկանց ու թարգմանել. «Ինչ որ անմարմին է, նա պարզ բնութիւն է, ինչպէս հրեշտակների, դեւերի եւ մարդկանց հոգիների բնութիւնը», կամ՝ «Ինչպէս հրեշտակներինը, դեւերինը եւ մարդկանց հոգիներինը» փոխանուն սեռականներով : Եզնիկի նախադասութեան մէջ «հրեշտակաց, գիւաց եւ ոգւոց մարդկանց» սեռականները փոխանուն սեռականներ են, որոնց մօտ արտայայտուած չէ «բնութիւն» յատկացեալը, որ արդէն մի անգամ յիշատակուել է նախադասութեան նախընթաց մասում : Գրաբարում միշտ չէ, որ փոխանուն սեռականները յօդ են ընդունում, ինչպէս տեսնում ենք այստեղ :

Ուստի առանց Ա. Արքահամեանի առաջարկած «նա-նորա» անհիմն սրբագրութեան էլ Եզնիկի նախադասութիւնը ռոմական ոչ մի անհարթութիւն չունի, հակառակ յօդուածագրի պնդման : Իր անտեղի սրբագրութիւնն արգարացնելու համար նա լոկ մտային մարդանջներ է կատարել, նոյնիսկ փորձել է «նա» բառը մեկնաբանել որպէս շարգիւպ՝ «նաեւ» նշանակութեամբ :

Եզնիկի ամբողջ նախադասութիւնը խիստ տրամաբանական է եւ համաչափ կառուցուածք ունի, որ կը խախտուէր «նա-նորա» սրբագրութեամբ (որի զբաղաբական սխալ լինելու հաւանականութեան հիմք անգամ չկայ) :

1. Որ մարմնաւոր է՝

2. (նա) ի չորից հիւթից յաւելեալ է,

3. որպէս մարմինը մարդկան եւ բնաւ անասնոց.

եւ

1. որ ինչ անմարմին է՝

2. նա պարզ բնութիւն է,

3. որպէս (բնութիւն) հրեշտակաց եւ դիւաց եւ ողոտ մարդկան:

«Նա-նորա» սրբադրութիւնը յօդուածագրի ինքնուրոյն եւ՝ «նոր առաջ քաշածներէն» է, որ նոյնիսկ եթէ Հաւանական լինէր, եղբիկի բնադրին հակառակ ոչինչ: Ե՛ր աւելացնեն, քանի որ յայտնի է՝ եղբիկի միտքը միանգամայն հասկանալի է: Նա ոչինչ չի ասում, թէ իրենից առաջ թարգմանիչներն ինչպէ՛ս են ընկալել եղբիկի այս նախադասութիւնը: Գ. Պաշտօտւորեանը թարգմանել է. «Ինչ որ անմարմին է՝ պարզ բնութիւն է, ինչպէս հրեշտակները, դեւերը եւ մարդկանց հոգիները» (44): Թարգմանիչը ոչ մի անհրաժեշտութիւն չի զգացել «Նա-նորա» փոփոխութեան, սակայն «հրեշտակաց...» եւ այլն սեռականները թարգմանել է որպէս ուղղական: Մարիէն ու Մերսիէն Փրանսերէն շատ ճշիւ են թարգմանել, զանազանով եղբիկի նախադասութեան կառուցուածքը, փոխանուն սեռականները ճիշդ արտայայտելով՝ «Tout ce qui est corporel, cela est nature simple, comme (nature) d'anges et de démons et de souffles (âmes) des hommes» («Այն ամէնը, ինչ անմարմին է, պարզ բնութիւն է, ինչպէս հրեշտակների եւ գեւերի եւ մարդկանց հոգիների կօնութիւնը» էջ 50): Իսկ Ա. Աբրահամեանը չի փորձել թարգմանել իր սրբադրութեամբ վերակառուցուած նախադասութիւնը. «Որ ինչ անմարմին է, նորա պարզ բնութիւն է, որպէս հրեշտակաց...» Հաւանաբար պիտի նշանակի «Ինչ որ անմարմին է, նա պարզ բնութիւն ունի, ինչպէս հրեշտակները...»: Ոչ էլ իր սրբադրութիւնը հիմնադրելու համար եղբիկից բերել է նման կառուցուածքի նախադասութիւններ, որ դժուար թէ դառն: Մինչդեռ փոխանուն սեռականներ շատ են:

Ծ. Եւ եթէ ի դաշտս երազազանք ձգիցին, եւ հեծեալք իբրեւ զմարդիկ զնետ երեւոյ արշալիցեմ, կեդծիք դիւաց եմ եւ ոչ ճշմարտութիւն իմն իւրաց (Մ 50- 10, Բ 106-107, Աիւ):

Ա. Աբրահամեանը յայտնում է, թէ այս նախադասութեան «երազազանք» բառը Զմիւռնիայի հրատարակութեան մէջ «էրէ դազանք» է. Գր. Գալէմբերեանը եւ Շմիդը ընդունել են այս ընթերցուածը, միայն թէ «երէ» գրութեամբ եւ «ձգիցին» բայը թարգմանել են «կը սուրբան», որի համար Ե. Դուրեանը քննադատել է նրանց: Աւելացնենք, որ եղբիկի ձեռագրում, Վե. նետիկի, Գ. Պաշտօտւորեանի եւ գիտական հրատարակութիւններում այդ բառը «երազազանք» է: Ըստ այսմ եւ յենուելով Նոր Հայկազեան Բառարանի վրայ՝ Ա. Աբրահամեանը ճիշդ է համարել այն ընթերցուածը եւ աշխատել է հիմնադրել: Նախ՝ նա մոռացել է յիշեցնել մէկ ուրիշ կարծիք այդ բառաձեւի գրութեան մասին. երկրորդ՝ նրա հիմնադրումը այնքան էլ հիմնադր չէ եւ երրորդ՝ «երազազանք» ձգիցին» բառերը թարգմանելիս չի յիշեցրել եղած թարգմանութիւնները, որոնցից իրենք չի տարբերում:

Տեսնենք նրա հիմնադրումը. նա բացատրում է, թէ «Երազազանք» երազազ բառի յօդանակին է՝ -ան+է մասնիկներով. . Նոր Հայկազեան Բառարանում նշում կայ այն մասին, որ երազազ բառը յոգնակի թուում դործաւում է նաեւ երազազանք ձեւով» (100): Իսկապէս Բառարանում կարծում ենք, որ «յոգն լինի եւ երազազանք», սակայն այս «նշումը» հաստատող ուրիշ վկայութիւն չգտանք, բացի եղբիկի այս նախադասութիւնից: Թէեւ Նոր Հայկազեան Բառարանին հետեւելով, սակայն ինքնուրոյն ձեւանալով ընթերցողի առաջ, Ա. Աբրահամեանը զրիկ է, թէ երազազ բառը դործաւում է Ազաթանդեղոսի եւ Ղ. Փարպեցու «Հայոց Պատմութիւններում ու «Պիտոյից Գիրք»ում, սակայն չի ասել, թէ «երազազանք» յոգնակի ուղղականով արդ-

եւք: Չէ՞ որ սա է մեզ հետաքրքրում այստեղ: Մենք ստուգեցինք, Ազաթանգեղոսի նշուած էջում կարդում ենք «երազագը» եզակի հայցականը, որ Նոր Հայկազեան Բառարանի վկայութիւնն է: Փարպեցու վկայութիւնը, դարձեալ ըստ Բառարանի, «Երազագիւմն ելեալ ի յորս» է, ուր մեղ հետաքրքրող բառի յոգնակի դործիականը ենթադրել է տալիս «երազագը» յոգնականի ուղղականը: Ա. Խրրահամեանը թէեւ (ըստ Լոր Հայկազեան Բառարանի) վկայակոչել է «Պիտոյից Գիրք»ի օրինակը «երազագանք» յոգնակի ուղղականի օգտին (առանց բառացի մէջբերելու), սակայն լուսթեան է մատնել նոյն մատենանի «Հարկանէին յանկարծադիպ յերազագան» վկայութիւնը, սովորական յոգնակի ուղղականի վերաբերեալ: Այսպիսով տեսնում ենք, որ Նոր Հայկազեան Բառարանում բերուած օրինակները լոկ հաստատում են «երազագ» դոյականի գոյութիւնը գրաբարում. սակայն կարենորը ոչ թէ դա է, այն էլ Բառարանի միջոցով, ուր այդ դոյականը բացատրուած է որպէս «ցանց կամ ուռկան թակարդիչ էրէոց եւ զագանաց», այլ նրա «երազագանք» յոգնակի ուղղականի յայտնաբերումը մատենագրութեան մէջ: «Երազագանք» ձեւի վկայութիւնների հիման վրայ միայն կարելի է ինքնավստահ յայտարարել թէ Վերաւացի են այն բանասէրները, որոնք երազագանքի փոփոխման հարց չեն դնում» (99) Եղնիկի երկում: Արդ, Գալուստ Տէր Մկրտուչեանին պէտք է համարել «անիրաւացի» այս հարցում, քանի որ նա «երազագանք» ձեւի փոփոխման հարց է դրել, որի մասին լռել է Ա. Արրահամեանը:

Ն. Մառնի դրած մի նամակում, Գալուստ Տէր Մկրտչեանը մի հատուած է ուղարկել նրան «Հարցումն Սրբոյն Գրիգորի» գրուածքից, որ մեր վաստակաւոր բանասէրը բանաբազում է համարում Եղնիկի երկի համապատասխան տեղերից. նա նախընտրել է «Հարցումն»ի «երազագը լուս ընթերցուածը Եղնիկի երազագանքին»¹⁶: Նոյն «Հարցումն»ի՝ Ն. Աղոնցի հրատարակութեան մէջ¹⁷ կարդում ենք «երազագ(ը) ձգին», իսկ մէկ ձեռագրում՝ «երազ ազգ ձգին»: Յայտնի է, որ Ն. Աղոնցը ժամագրանքի Գալուստ Տէր Մկրտչեանից է ստացել «Հարցումն»ի բնագիրը, ինչպէս ասուած է նրա հրատարակութեան նախաբանում: Նկատենք, որ Գ. Տէր Մկրտչեանը ձեռագրի «երազագը» յոգնակի ուղղականի բառալիքի վրէ համարել է գրչաուղղակական ռիսալ եւ դարձրել է Մառնի ուղարկած հատուածում: Ի դէպ տեսնք, որ «Հարցումն»ի բնագրում շատ կան ուղղագրական միջնադարեան ձեւեր, որ Գ. Տէր Մկրտչեանը չի սրբագրել բնագիրը Աղոնցի համար ձեռագրից ընդօրինակելիս: Յամենայն դէպս, Ն. Աղոնցը փակագծերի մէջ առնելով «երազագ(ը)» ձեւի գը՝ կասկած է յայտնել եւ ինչպէս այդ ձեւը աւելի ճիշդ համարել, քան Եղնիկի ձեռագրի «երազագանքը»¹⁸:

Մենք հակուած ենք աւելի ճիշդ համարելու «երազագը» յոգնակի սո-

¹⁶ Միայն եւ Հայագիտութեան Հարցերը՝ ցրճում, Երեւան, 1969, էջ 258. Գ. Տէր Մկրտչեանի նամակները հրատարակութեան է տպարանով Պիոն Յակոբեանը:

¹⁷ Revue de l'Orient Chrétien հանդէսում, հատ. VXXXVI, 1925 - 1926, Իր 3 - 4, էջ 322-4: Լեւոն Խաչիկեանի արտասպաւրիմը՝ «Բաների Մատենադարան», 1964, Իր 7: Ն. Ոգոնցի ու Լ. Խաչիկեանի եզրակի մէկ աղբիւրն են համարել «Հարցումն Սրբոյն Գրիգորի» միջնադարեան գրուածքը, որն իրականում բանաբազում է մասամբ եզրակից. մեր մի աւսումնասիրութեամբ մէջ, դր դեռ անտիպ է, մեծ քանակութեան նման ալս հետաքրքրական հարցը:

¹⁸ Revue de l'Orient Chrétien, հայն տեղում, էջ 351:

վորական ուղղականը, քանի դեռ չեն յայտնաբերուած «երազագանք»ի վրաստանելի վկայութիւններ:

Ա. Արբանամեանն իր այս դիտողութեան վերջում թարգմանել է ճղնիկի նախադասութեան «երազագանք ձգիցին» բառերը՝ «ցանցաթակարդներ լարուեն»։ սակայն սա նրա գիտը չէ, իսկ ԵճՆՈՎ չի տարբերուած գերմաներէն, արեւմտահայերէն եւ ֆրանսերէն թարգմանութիւններից, որոնց մասին նա լռել է:

6. Այլ թէ սատանայ է, ասեմ, գրգռիչ չարեաց, յայլս արարածոցն ընդէ՞ր մաղթէ գերկրպագութիւն հեթանոսութեան, եւ ոչ յիմք միայն կորգիցէ (Մ 51-3, Բ 108-109, Աիէ):

Առանց տեղերը նշելու Ա. Արբանամեանը յայտարարել է, թէ Մարիէսը այս նախադասութեան «մաղթէ» բայն առաջարկել է փոխարինել «սաղրէ» բայով, Եւ, Դուրեանը՝ «կուչէ, հրաւիրէ, յորդորէ» բայերից մէկով: Իսկ ԵճՆիկի գիտական հրատարակութեան մէջ: Քանի որ յօդուածագիրը լռում է այս մասին, ուստի լրիւ ներկայացնենք Մարիէսի առաջարկած ընթերցումը:

Ճիշդ է, որ 1924ին հրատարակած իր *Le De Deo d'Ezraïk de Kolb* աշխատութեան մէջ Մարիէսն առաջարկել է «մաղթէ» բայը փոխարինել «սաղրէ» բայով, որ նշանակում է «գրգռում է, մղում է», կարծելով, թէ վերջինս աւելի յարմար է նոյն նախադասութեան «գրգռիչ» բառի հետ, քան «մաղթել» բայն իր *«explorer = խնդրել, աղաչել»* իմաստով: Բայց նա այս առաջարկին արել է վերապահութեամբ, «Սակայն պէտք է ուսել -պէս է նպատակը գրադրական տեսակէտից այդ երկու բառերի չփոխումը խիստ անհասկանալի է» (էջ 180): Տարիներ ընթացքում այս վերապահութիւնը հասունացել է բանասէրի մտքում, եւ ԵճՆիկի գիտական հրատարակութեան մէջ անփոփոխ է թողել ձեռագրի «մաղթէ» ընթերցումը ու 362րդ ծանոթութեան մէջ գրել է. «Տե՛ս Մարիէս, *De Deo*, էջ 180: Մենք պահպանում ենք մաղթէ բայով, որ կարող է ունենալ *solléciter*, այսինքն՝ «պաղատել, խնդրել» (հայերէն գրուած — Մ. Մ.)։ հմտ. մի քանի տող ներքեւում խնդրել բայը («Արդ եթէ իւր միայն խնդրել զպաշտունն...» — Մ. Մ.) և գր մեղ իրօք զուգահեռ է թուում մաղթէ բայի հետ»։ Մարիէսը նկատի է ունեցել «մաղթել» բայի Նոք Հայկագեան Բառարանի բացատրութիւնները, Ուստի Ա. Արբանամեանը ճիշդ չէ, երբ վերջնականով յայտարարում է թէ Մարիէսը «մաղթէ» բայը փոխարինել է «սաղրէ» բայով:

Յօդուածագիրը նշում է նաեւ, թէ Եւ Փէշիկեանը «մաղթելը» բայը վերոյիշեալ նախադասութեան մէջ թարգմանել է «հուլիւրել»։ «Ինչպէ՞ս արարածներու կը նուիրէ հեթանոսութեան պաշտամունքը»¹⁹: Ա. Արբանամեանը սրան առարկել է, թէ «մաղթել» բայի համար արդարեւ իմաստ գրաբարի բառարաններում արձանագրուած չէ, այլ մատնացոյց են արուած «սաղթել, խնդրել, աղբարել, բարեխօսել, միջորդել» եւ նման իմաստներ» (100): Այս դիտողութիւնը սխալ չէ. սակայն նա իր հերթին «մաղթել» բայի համար առաջարկում է «մէկին մի բան կամենալ, մի բան ցանկանալ» իմաստը, որն, ի դէպ, արձանագրուած է Ստ. Մալխասեանցի Հայերէն Բացատրական Բառարանում (101): Ուստի նրան նոյնպէս կարելի է առարկել, թէ այդ իմաստը արձանագրուած չէ գրաբարի բառարաններում եւ բաւական չէ

¹⁹ Բազմապէս, 1929, էջ 89:

այն փաստը, թէ «Աշխարհաբարում եւ բարբառներում խնդրոյ առարկայ իմանալու կործանումն է նաեւ մի աշխարհի իմաստով, որը միանգամայն պատշաճութեամբ է տուեալ գործածութեանը» (100-101), որքան ել յօդուածագիրն իրեն արդարացին հետեւեալ ենթադրութեամբ, թէ «Բացառութեամբ չէ, որ մեզ ժամանակակից լեզուով կենդանի պահպանուող այդ իմաստը եղած լինի հընդհանրական ժամանակակից» (101) և Փաստե՞ր»։ Աւերման այն տեղը հասանք, որ եղնիկի բնագիրը պէտք է մեկնարանենք բարբառներով եւ մեր ժամանակակից աշխարհաբարով։

Բայց վերադառնանք Մարիէսին։ Ա. Արքահամեանը լոնք է նաեւ «մաղթել» բայի մեզ հետաքրքրող նախադասութեան մէջ Մարիէսի «soliciter = խնդրել» բացատրութեան մասին։ Ստոանան ոչ թէ Աստուծոյ է խնդրում պաշտամունք իրենից բացի այլ արարածների համար, այլ իր երկրպագուներին։ Ինչպէս Նեղիսը մերեւում, Մարիէսը լեւոնել է յաջորդ նախադասութեան մէջ գործածուած «խնդրէր» բայի վրայ. «Արդ եթէ իւր միայն խնդրէր (ստանայ) զպաշտանն, վարժողակի խրտուցանէր զպաշտանն եւ յայն իւր, այնու դի չար եւ չարարիւ կարծիցի նոցա» (Մ 51-7, Բ 109, Աիէ)։ Ա. Արքահամեանն ամբողջ նախադասութիւնը թարգմանել է. «Հեթա՛նոսական երկրպագութիւնը նա ինչո՞ւ է կամենում ուրիշ արարածների եւ չի կորցում միայն իր համար» (101)։ աշխիւք՝ բնագիր «մաղթել» բայը նա թարգմանել է «կամենալ»։ Արդ, նախադասութեան իմաստը հազիւ թէ փոխուի, եթէ նրա «կամենալ» բայը փոխարինենք «խնդրել» իմաստով, որ աւելուած է գրաբարի բառարաններում։ Հետեւաբար անօգուտ են յօդուածագրի ճիշդըր ձեռագրի եւ դիտական հրատարակութեան «մաղթէ» ընթերցումը «նոր տուեալներով» հաստատելու ուղղութեամբ։

Դ. Նախորդ դիտողութեան մէջ քննարկուած հատուածի շարունակութեան մէջ նշնիկը գրել է.

Այլ յաւանդոյց (ստանայ — Մ. Մ.) զկէսմ՝ լուսաւորաց երկիր պազանել, եւ գայլս՝ աւոյն եւ հրոյ, երկրի եւ ցրոյ եւ հասակաց (գիտական հրատարակութեան մէջ՝ հասարակաց — Մ. Մ.) եւ փայտից եւ փայտաց, միմչեւ աւոյնց եւ քաղանց եւ ճեմաց անգամ (Մ 51-6, Բ 109, Աիէ)։

Ա. Արքահամեանը յարոնում է, թէ այս նախադասութեան «հասակաց» բառը Զմիւռնիայի հրատարակութեան մէջ «հասկից» ձեւով է, իսկ ձեռագրում, Վենետիկի, Գ. Խաչատուրեանի հրատարակութիւններում «հասակաց» է։ Մարիէսը գիտական հրատարակութեան մէջ²⁰ ձեռագրի «հասակաց» ընթերցումը դարձրել է «հասարակաց»։ Ա. Արքահամեանը աշխատել է ասորացւոյն, որ «էր զուր է փոփոխուած հասակաց բառով»։ պատկերներով յայտնելու Մարիէսի պատճառարանութիւնները, որոնք տրուած են դիտական հրատարակութեան 363րդ ծանօթութեան մէջ։ Նա գրել է. «Այս հասակաց ընթերցումը տարօրինակ է։ Մանաւանդ մեզ զարմացնում է նաեւ Զմիւռնի (էջ 86) եւ Վէրբի (էջ 80)²¹ նրան վերագրած «Menschengestaltten = մարդկային կերպարանք» իմաստը այդ նախադասութեան մէջ։ ինչպէս տուրեանը (էջ 53) այն թարգմանել է «եղանակներով»։ սակայն դրաբարում հասակի բառն աւելի բարդեալ այս նշանակութիւնը։ Ուստի մենք կարողւմ ենք հասալ ըստ ըստ, որտեղ անցում է տեղի ունեցել ա-ից ա»։ Մարիէսի

20 Էջ 51 եւ ոչ թէ 32, ինչպէս գրել է Ա. Արքահամեանը։

21 Ա. Արքահամեանը տառացի է վերբիւր։

սրբադրութեան պատմութիւնը լրացնելու համար նշենք նաեւ, որ նա իր «Noms et verbes d'existence chez Ezriak...» աշխատութեան մէջ (էջ 47, 1928 թ.) ճշդիկի աչք տեսնաւ նախադասութեան «Հասակաց» բառն առանց փոփոխութեան թողնելով՝ առաջարկել է Գ. Ուշապետեանի պէս թարգմանել *существо*, լատ. *existens* — եղանակը: Նա հիմք է ընդունել Նոր Հայկազեան Բառարանում (Հատ. Բ. էջ 49, սխ. Գ) Ազաթանգեղոսի «Ճանաչեն զկանաչազգեստ հասակն դարեանոյն» նախադասութեան ընդգծուած բառին տրուած «ժամանակ, առուրք» բացատրութիւնը, որն անշուշտ նկատի է ունեցել նաեւ Գ. Ուշապետեանը: Սակայն տարիներ ընթացքում եկել է այն եզրակացութեան, որ այդ բացատրութիւնը յարմար չէ ճշդիկի տուեալ նախադասութեան, եւ էլք է որոնել բնագրի «Հասակաց» բառը թարգմանելով «Հասարակաց» եւ ըստ այնմ թարգմանելով *echoses communes* = հասարակ²² բաներ»: Ա. Արքահամեանին թւում է, թէ Մարիէսը «ժողովել է ճիշդ բացատրութեանը: Այստեղ առարկայ իմաստի համար չենք առարկում, սակայն նշում ենք, որ ի դուր է փոփոխուած հասակաց բառաձեւը»: Թերեւս յօդուածադիրն այս հարցում իրաւացի է, բայց մենք նրան համաձայն չենք եղնիկի նախադասութեան մէջ «Հասակաց» բառի նրա մեկնաբանութեան հետ:

Ըստ նրա տուած վճռի եւ բացատրութեան, «Պէտք է ընդունել, որ ընդգրուած հասակաց բառաձեւը ճիշդ (°) է գործածուած: Այստեղ հասակ բառն ունի զկանգուն առարկայ իմաստը²³: Դրա համար հիմք կարող է ծառայել Նոր Հայկազեան Բառարանի (Հատ. Բ. էջ 50) մի նշումը, որը, սակայն, տրուած է ոչ թէ բառայօդուածի բացատրութիւնների մէջ, այլ՝ վկայութիւններից յետոյ, բառայօդուածի վերջում: Այդ իմաստը մատնանշուած է Գիրք Մենդոցի²⁴ համապատասխան (°) գործածութեան հաշուառումով՝ որպէս հոմանիշ յուն. *ἀνάστροφ* եւ լատ. *erectio* բառերի» (101):

Յօդուածագիր բացատրութիւններն այնքան մանուածապաշտ են ու անորոշ, որ մինչեւ անձամբ չես նայում Նոր Հայկազեան Բառարանը եւ Աստուածաշունչը, չես պատկերացնում, թէ այնտեղ ինչպէ՛ս «մի նշում» կայ հասակ բառի զկանգուն առարկայ՝ նշանակութեան մասին: Միւս կողմից՝ յօդուածագիրը անսեղի նախանձախնդրութեամբ իրեն է վերապահել Մենդոց Գրքում հասակ բառի «Համապատասխան գործածութեան» ստույգ տեղը: Նոր Հայկազեան Բառարանում կարդում ենք. «ՀԱՍԿ = բարձրութիւն կամ երկայնութիւն, եւ մեծութիւն կամ քանակ եւ լրումն մարմնոյ մարդոյ, եւ այլնց կենդանեաց, տնկոց, եւ այլն». այս բացատրութիւնների համար գերուած վկայութիւնների վերջում ասուած է. «Իսկ Մեն. Եւ. Ջնջեաց զամենայն հասակ՝ որ էր ի վերայ երեսաց երկրի. իմա՝ մարմին կանգուն. յն. յաբութիւն, *ἀνάστροφ* *erectio*»: Եթէ Ա. Արքահամեանն Աստուածաշունչով ստուգէր Նոր Հայկազեան Բառարանի այս վկայութիւնը եւ ուշադիր կարդար Բառարանի «Հասակ» բառայօդուածները, պիտի նկատէր նախ՝ որ Բառարանում բերուած է Մենդոց Գրքի է Գլխի 23րդ տան նախադասութիւնը. «Եւստի Նոր Հայկազեան Բառարանն այստեղ ուղղելի է. երկրորդ՝ Մնդ. է. 4ր Բառարանում որպէս վկայութիւն արդէն նշուել է «Հասակ» բառի «ժարդ»

²² Եւ ոչ թէ բռնոր, ամբողջ, ինչպէս Ա. Արքահամեանը թարգմանել է «*communes*, սրբոյշիւ. այն կապիտոլ զկոմունիզմ բառի տրմատի հետ: «Պատմութեանաբանական Հոսիւղէն» (1971, Կ. 1, 194) Ա. Արքահամեանի 7րդ դիտողութիւնը մեզմէնք անկախ քննադատել է Հ. Մ. Բաբրիկեանը. բայց մա չի նկատել «ամբողջ իրերը» սխալ թարգմանութիւնը:

²³ Մենք համաձայն չենք այն մտքին:

²⁴ Ստոյգ տե՛ղը:

ունող զայսչափ տխուրացատրութեան համար: «Եւ այլ եւս եւթն օր, եւ առ ծից եւ անձրեւ ի վերայ երկրի զքառասուն տիւ եւ զքառասուն դիշեր, եւ ջնջեցից զամբնայն հասակ զոր արարի յերեսաց երկրէ»: Աստուածաշնչի պաշտօնական թարգմանութիւններէ մէջ այս նախադասութեան, ինչպէս եւ շարունակութեան զգածնայն հասակ» բառերը թարգմանուել են՝ աշխհաւաճէն էակ», չառ. «omnem substantiam» (չամէն մի արարած»), Փրանս. «tous les être» բոլոր արարածները): «Հասակ» բառի այս թարգմանութիւնները ճիշդ են, եւ ընդհակառակն սխալ կը լինէր զկանգուն մարմինն թարգմանութիւնը, որովհետեւ Մենդոց Գրքի նոյն գլխի 21րդ եւ յաջորդ տներում կարգում ենք. «Մեռաւ ամենայն մարմին շարժուն ի վերայ երկրի, թռնոց եւ անասնոց եւ զազանաց. եւ ամենայն սողուն զետուն ի վերայ երկրի, եւ ամենայն մարդ: Ամենայն որ ունէր շունչ կենդանի յոնգունս իւր, եւ ամենայն որ ինչ էր ի վերայ ցամաքի»: Եւ իբրեւ ամփոփում այս բոլորի՝ «Եւ ջնջեաց զամբնայն հասակ որ էր ի վերայ երեսաց երկրի, ի մարդոյ մինչեւ յանասուն եւ ի սողնոց մինչեւ ի թռչունս երկնից, եւ ջնջեաց յերկրէ»: Ինչպէս տեսնում ենք, Գիրքն է բացատրել, թէ ի՞նչ պէտք է հասկանալ այստեղ «Հասակ» բառի տակ. ոչ միայն «կանգուն» այլեւ բոլոր կենդանի մարմինները, արարածները, էակները: Հետեւաբար մեզ թւում է, որ նոր Հայկազեան Բառարանը Գրքի այդ հատուածը կարող էր որպէս վկայութիւն բերել «Հասակ» բառի ո՛չ թէ «կանգուն մարմին», այլ «քանակ, լրումն մարմնոյ մարդոյ, եւ այլ կենդանեաց, անկոց» բացատրութեան համար: Ա. Արրահամեանը չի ասել, թէ ի՞նչ է նշանակում նոր Հայկազեան Բառարանի «յն. յարութիւն, ἀνάστυμα, erectio» բացատրութիւնը: Մեզ հետաքրքրող հատուածներում Աստուածաշնչի հայերէն «Հասակ» բառի դիմաց կայ «ἀνάστυμα» որ չի նշանակում «յարութիւն» կամ «կանգուն մարմին», լատիներէնում՝ «omnem substantiam = ամենայն արարած» եւ ոչ թէ erectio: Ուստի կարծում ենք, որ Եզնիկի նախադասութեան «...եւ Հասակաց եւ փայտից եւ քարանց, մինչեւ աւձից եւ զազանաց եւ ճնեաց անդամ» հատուածում յարմար չէ «Հասակ» բառը թարգմանել «կենդանի արարածներին», քանի որ օճերը, զազաններն ու ճնիները առանձին են թուարկուած որպէս «Հասակաց» դասին մաս չկազմող:

Եզնիկի նախադասութեան մէջ իբրեւ պաշտամունքի առարկայ են նշուած շուսաւորները, բնութեան շորս տարրերը՝ օդ, հուր, երկիր եւ ջուր, օճերն ու զազանները, անդամ ճճիները. մեկնաբանութեան կարօտ են մնում «...եւ Հասակաց եւ փայտից եւ քարանց» բառերը: Արդ, յայտնի է որ հեթանոսները պաշտել են նաեւ փայտէ ու քարէ ձեռակերտ կուռքեր կամ արձաններ. ուստի մեզ տրամաբանական է թւում, առանց Մարիէսի պէս փոփոխութեան ենթարկելու Եզնիկի ձեռագրի «Հասակաց» բառը, այն թարգմանել «արձաններ», որոնք իրօք «Հասակներ» են եւ ոչ թէ լոկ ինչոր «կանգուն առարկաներ», ինչպէս մեկնաբանում է Ա. Արրահամեանը եւ զրում, ի հարկէ իրեն յատուկ ոճով, թէ «թարգմանելիս պէտք է անտեսել նրանից յետոյ եկող եւր» (102): Պատճառ՝ որ: Մենք նախընտրում ենք.

1. Կա՛մ անփոփոխ թողնել այդ եւր, քանի որ ձեռագրալին է, եւ քնազիրը կարդալ «Երկիր պազանել...եւ Հասակաց՝ եւ փայտից եւ քարանց» = երկրպազել նաեւ արձանների՝ եւ քարերի(ց) եւ փայտերի(ց) (պատճառատուած):

2. Կա՛մ խնդրոյ առարկայ եւր նախկինում ի խնդիր եղած համարել եւ բնազիրը կարդալ. «Երկիր պազանել...եւ Հասակաց՝ ի փայտից եւ ի քարանց» = երկրպազել նաեւ փայտէ եւ քարէ արձանների:

Ա. Արրաւամեանն իր զփառութեան վերջում աւելացնում է. «Իսկ որեւոր է նկատել նաեւ, որ եզնիկը նախկ քաղեր իր երկում մի առ տեղ վւ գործածել է զուարթայ» իմաստով: 1 Հմմտ. «...րի շգոյէ ի գոյ ասեղ զհաւաւկաւ ամէնայնի» (էջ 239): Քանի որ նա չի թարգմանել այս օտար, ուստի մեզ յայանի չէ, թէ նա ինչպէս է քաջատրում «զհմաւկա ամենայնի» արտաւայտութիւնը, մանաւանդ «ամենայնի» բառը. արդեօ՞ք «Ամէն ինչի առարկաները», որ անիմաստ է, թէ՛ «աշխարհի առարկաները»: Մարիէսը Փրանսերէն թարգմանութեան 860րդ ծանօթութեան մէջ զգուշակաւ ամեկայնի» բառերը թարգմանել է «des âges du tout» («Ամէնի տարիները»), չտուսնաւ բար «աշխարհի», քանի որ բուն թարգմանութեան մէջ «ի գոյ ասել զհաւաւկաւ ամենայնի» լուսբեր արտայայտել է «conduire le monde en sa genèse» (էջ 122) բառերով («աշխարհը բերել իր լինելութեան»):

Տ. Եթէ առ տկարութեան չդեմեղիցէ, Կապ ոչ այժմ թագաւորել է նմա, եւ ոչ ի վայրհանի՝ արպէս ասեմն՝ յաղթել կարէ (Մ 57.5, Բ 125 Բ. Գ):

Ա. Արրաւամեանը տեղեկացնում է, թէ Ն. Բիւզանդացին քննարկում է թաւր սրբագրել է «դեմեղիցէ»՝ այս բառին տալով «Հնադարեան ժամանակների, անիմաստ պահել» նշանակութիւնը: Իրօր Նոր Հայկաթիւնի փո Առձեռն բառարաններում «դեմեղ» բառը քաջատրում է նաեւ «հաստատուն»։ Ն. Բիւզանդացու այս մեկնութիւնից յետոյ տարօրինակ է յօդուածագրի ասելիկայութիւնը (եթէ միշտ է), թէ «Ե. Դուրեանը նշել է, որ այդ քերականութիւնը իմաստ չունի» (102): Զէ՞ որ Բիւզանդացին տեսել է, թէ ինչ իմաստով է գործածւում այդտեղ «դեմեղելը» բայը:

Յօդուածագիրն ընդհանուր ձեւով յայտարարել է նաեւ, թէ «Յետագայում սրան անդադարեւ եւ եւ ուրիշ բանասէրներ, ինչպէս Բ. Կիւլէսէրեանը, Ե. Փէլիկեանը եւ այլն» (102): Հաւանաբար «եւ այլն» մէջ է Մարիէսը, որի անունը յիշատակւում չէ, սակայն նրա ընդունած բնութագրի եւ փրանսերէն թարգմանութիւնից չի շեղել Ա. Արրաւամեանը իր նոր «օրրաւագրութիւն» առաջարկելիս ու «մեկնաբանելիս»: Վերջին խօսքն իրեն յիշատակւելով՝ նա գրել է. «Զեմեղել բառի համար ուշադրութեան արժանի է Առձեռն Բառարանի քաջատրութիւնը՝ «մեղքնայ, դուր չարժեք, վտանգէ ազատել»։ Ընդդէմ իմաստի առկայութեամբ իսկապէս որ Եզնիկի յիշատակ զործածութիւնը²⁵ փոփոխման ենթակայ չէ»։ Յօդուածագրից առաջ Մարիէսը անփոփոխ է թողել Եզնիկի «դեմեղիցէ» բայը եւ 404րդ ծանօթութեան մէջ նշել, որ «դեմեղել» բայը արձանագրւած է Առձեռն Բառարանում. բոլոր ուսում Եզնիկի նախագաւառութիւնը թարգմանել է ելնելով այդ բայի «մասնակց ազատել» քաջատրութիւնից. «qu'il ne (les) aura pas délivrés du danger» (էջ 64, 163):

Ինչպէս տեսնում ենք, Ա. Արրաւամեանը ոչ մի «նոր տուեալով» չի հիմնադրել Ե. Դուրեանի՝ «դեմեղիցէ» բայաձեւն անփոփոխ թողնելու առաջարկը, որի մասին նա գրել է. «Նա, ի հարկէ, չի սխալուել»։ Սակայն նա ինչո՞վ կարող է մեզ հաւատացնել, որ բնաղբի եւ թարգմանութեան հարցում չի հետեւել Մարիէսին, որի արժանիքը ադիւ բանասէրին անմայնի լուսութեամբ մի անգամ եւս թաքցրել է ընթերցողից:

9. Փանգի բարին եւ չար ի միում տեղի անկամել ոչ մարքէիմ, արպէս

25 Ուզում է ասել՝ Եզնիկի «զեմեղիցէ» բայը:

զի ոչ գայլի եւ գառիմք ի միողէ արգամդէ ծնանին (Մ 80-5, Բ 132 Բզ) :

Ա. Արրահամհանիւր հաղորդում է, բայց Հ. Ահառեանի տեղեկութեան, թէ մեր ընդգծած «տեղի» բառը ձեռագրի լուսանցքում աւելացուած է յետագայում տարբեր ձեռքով, թէ այն մտել է նաեւ Զմիւռնիայի եւ Պ. Ստչաւ տուրեանի հրատարակութիւնների մէջ, իսկ զիտական բնագրի մասին բուն չի տուում : Ուստի պիտի լրացնենք այդ թերին :

Քանի որ զիտական բնագիրը ձեռագրի հրատարակութիւնն է, ուստի Մարիէսը բնագրի մէջ է առել ձեռագրի «տեղի» բառը, սակայն 435րդ ծանօթութեան մէջ մանրամասն քննարկել է նրա վաւերականութեան հարցը, յիշատակելով Զմիւռնիայի տպագրութեան ընթերցուածը եւ Հր. Ահառեանի տեղեկութիւնը, «ի միում տեղի անկանել» բառերից կազմուած արտայայտութեան ներկայացրած քերականական դժուարութիւնն ու եղած թարգմանութիւնները (Շմիդ, Գալէմբեարեան, Վէբեր, Սալաստուրեան) : Մարիէսը չի պնդում, թէ «տեղի» բառն անպայման պէտք է ընդունել բնագրի մէջ : Նա չի կարողացել դրանից պարզապէս ազատուել, քանի որ ձեռագրային է, եւ փորձել է թարգմանել առանց այն դուրս գցելու : Նա գրել է. «Եթէ անդին չաւերական համարենք, այն կարող է լինել միայն ուղղական կամ Հայցական» : Եւ անհրաժեշտօրէն հարց է առաջանում, թէ անկանել բայն տարեղ անցողական չէ՞ արդեօք յարմարել բայի հասարակ սեռի իմաստով (այսինքն՝ «յարմարեցնել» իմաստով Մ. Մ.) : Կարելի է մօտաւորապէս այսպէս թարգմանել. «...ne pouvaient pas s'arranger une place dans un (réceptacle) որիցս» (= չէին կարող լինենց համար) մի տեղ յարմարեցնել մէկ [առանձնականում] : Ի միումը հաւանաբար յղում է ասպնջականին» : Այսպէս է նաեւ Մարիէսի թարգմանութեան մէջ : Որպէսզի ընթերցողը նրան հեշտութեամբ հասկանայ, ասենք, որ քննարկուող տողից անմիջապէս առաջ Եղնիկը գրել է. «Ձի եթէ, չար էր, չարին եւեթ պարտէր ասպնջական լինել, եւ եթէ բարի էր՝ բարւոյն : Քանզի բարին եւ չար, առ իսկ անկանել բայի «յարմարել» իմաստը Մարիէսը վերցրել է գրաբարի քառասուններից, որտեղ անկանել բայը լրացատրուած է որպէս «յարմարել» : Եւ նոր հայկադեան Բառարան, Ա. էջ 169, առաջին սխալակ :

Ա. Արրահամեանը ասում է նաեւ, թէ Ե. Դուրեանը առաջարկել է կարգաւ «ի միում տեղի ազանել» : Սակայն յօդուածագրին «Եւում է, թէ յաւելման կամ փոփոխութեան կարիք չկայ», այսինքն՝ լուսանցքում ուրիշ գրովի դրուած «տեղի» բառը պէտք է ընդունել բնագրի մէջ եւ «անկանել» բայը պէտք է փոխարինել «ազանել» բայով : Սակայն իր այս կարծիքը հիմնադրելու փոխարէն նա գրել է. «Ի միում անկանելը պէտք է հասկանալ «համատեղել» (102), կարծէք «ի միում անկանել»ը դարձուածք լինէր, միումն էլ՝ նիւթական իմաստից դուրիւ. մինչդեռ ինչպէս գրել է Մարիէսը, «միում» բառի տակ պէտք է հասկանալ «ասպնջական» գոյականը, աւելացնենք, որ «ի միում տեղի»ն «անկանել» բայի տեղի պարագան է :

Մարիէսը չի փորձել անկանել բայը փոխարինել այլ բայով : Գիտապէս հրատարակութեան 435րդ ծանօթութեան մէջ «տեղի» բայի մասին խառնելիս նա գրել է. «Ի՞նչ էլ լինի, իմաստը յստակ է, սակայն քերականօրէն դժուար է այն բխցնել եղած բառերից», այսինքն՝ «ի միում տեղի անկանել» բառերից : Կարծում ենք, որ Մարիէսի դիտողութիւնը ճիշդ է, քանի որ Եղնիկի նախադասութեան մէջ «տեղի» գոյականը հայցական է, իսկ նրա «միում» որոշիչը՝ տրական, եւ «ի միում տեղի» միասին վերցրած ուղեւոր-

11. Եւ աչ յորժամ գազմուսկանի ուրում գորդի յազակատանս հասեալ տեսանիցէ (սէ²⁷) եւ ասիցէ՝ Եթէ²⁸ կորուսանելոց է գարարածս²⁹ հայրենիս, նա աչ իցէ պատճառ վատնելոյ ընդին (Մ 73.15, Բ 164 ԲԺդ) :

Թողութեամբ յայտնում է, թէ Ն. Բիւզանդացին մեր ընդգծած բառը ուղղել է «հատեալ» (սակայն Ն. Բիւզանդացու պատճառաբանութիւնները նշուած չեն) : Ըստ յօդուածագրի զարձեւել, այս սրբագրութիւնը ընդունելի են համարել Ե. Փէշիկեանը, Ե. Դուրեանը եւ այլն : Ընթերցողը իրաւամբ կ'ուզենար իմանալ՝ ովքե՞ր են թաքնուած այդ «եւ այլն»ի տակ : Ն. Բիւզանդացին նոյն տեղում գրել է. «Այսպէս կը կարծէ նաեւ Հ. Սրապիոն Էմինեանը, որ իւր Գաղ.—Հայ.—Տաճկ. բառագրոց մէջ se déboucher բային առջեւ կը դնէ «Յանառակութիւնս, յաղակատանս հատումն» (Հայկական Բառագնացութիւն, 1880, էջ 39) : Թողութեամբ չարք է հարց տալիս՝ իսկ եղանակի գիտակամ հրատարակութեան մէջ : Ըստ իր սովորութեան, նա այս մասին պահում է թաքնութիւն, ինչպէս այն բոլոր դէպքերում, երբ Մարիէսը նրան կոչուել է թէ՛ Ն. Բիւզանդացու սրբագրութեան մասին տեղեկացնելիս, թէ՛ այն մերժելիս եւ ձեռագրի «հատեալ» ընթերցումը բռնադրում պահպանելիս, ինչպէս ուշացած առաջարկում է յօդուածագիրը : Մարիէսը 557րդ ծանոթագրութեան մէջ գրել է. «Նորայրը հասեալն ուղղում է հատեալ : Պէտք է պահպանել բնագրի հասեալ ընթերցումը» : Ա. Արքաւանդանի իր հերթին ուշացած դրում է, թէ եւ առանց անդրադառնալու գիտական բնագրին եւ նրա ծանոթութեան, թէ «Այդպիսի փոփոխութեան համար անհրաժեշտութիւն չկայ : Արտայայտութեան իմաստը որոշակի է ու հստակաբար : Եւ ահա թէ ինչպէս» (103) : Ու նա բացատրում է, թէ «յայտնաւորեալ» հայերէն «հատեալ» բայի ի նախդիր ստացած հայերէնով արտայայտուած տեղի պարագան է. ուստի «յայտնաւորեալ հատեալ» արտայայտութիւնը նշանակում է, ըստ նրան, «ցոփութեան հասած» : Մարիէսն ու Մերսինը «հատեալ» բայի այստեղ ընկալել են «հասունանալ» : Դարձեալ 557րդ ծանոթութեան մէջ կարդում ենք. «Մենք կարծում ենք, որ այն («հատեալ» բայը — Մ. Մ.) պէտք է ընկալել իբրեւ հասի սկզբնական նշանակութեամբ. «հատունանալ»ը հասանելի իմաստներէ մէկն է» : Ըստ այսմ «յայտնաւորեալ հատեալ» բառերը թարգմանել են ...pour la débâuche est mûr : «ցոփութեան մէջ հասունացել է» : Յիշեցնում ենք, որ Ա. Արքաւանդանը թարգմանել է «ցոփութեան հասած» : Կարծում ենք, որ Մարիէսի թարգմանութիւնն աւելի յարմար է եզրիկի բնագրին, քանի որ խօսք է լինում հայրական ունեցումից լրիւ կորցնելու կամ վատնելու մասին՝ «...վատնելոյ ընդին» : Ա. Արքաւանդանը պէտք է նշի իր եւ Մարիէսի թարգմանութեան տարբերութիւնը, ինչպէս Ա. Արքաւանդանից յետոյ Եզնիկի բնագրի նոյն հարցերին անդրադարձող լուրջ բանասէրը պիտի նշի Արքաւանդանի մեկնանութիւնները՝ անկախ դրանց գիտական արժէքից :

12. Եւ է ինչ՝ գոր քմաւ չիցէ անեալ գնտաւ (մարդն — Մ. Մ.), եւ

27 Ըստ գիտական հրատարակութեան, ձեռագրում չկայ այս բառը :

28 Ձեռագրում եւ գիտական հրատարակութեան մէջ այսպէս է, Վենետիկի հրատարակութեան մէջ՝ քէտ :

29 Ձեռագրում եւ գիտական հրատարակութեան մէջ այսպէս է, Վենետիկի հրատարակութեան մէջ՝ գրինչս :

տեսանել չբերողի: Եւ այնք երկու պատճառք եմ: Կամ հաստատում իմն տեսա-
նել: Եւ (միւսն)³⁰ ի հակառակորդէն (Մ 79 § 254, 255, 256- Բ 178 ԲԺԲ)

Ա. Արքահամեանը նախ նկատել է տալիս, թէ նշանակել «Առանձին պարբերութիւններով է խօսում այդ պատճառներով (այսինքն՝ «Եւստորօք մը-
տածմունքի առարկայ չդարձած երևոյթների վերաբերող նշաններ») ժամին» (103): Զարմանում ենք, որ Հրատարակիչների պարբերութիւնները նա վե-
րագրում է Հինգերորդ դարի Հեղինակին, երբ ձեռագրում բառերն օնիցամ
միացած էին գրւում:

Յողուածագիրը յայտնում է, թէ Հր. Աճառեանը ձեռագրի «մի իմն»
բառերը ուղղել է «միւսն», եւ աւելացնում. «Լ. Մարիէսը, դա հաշուի առ-
նելով, բնագրի Հրատարակութեան մէջ մի իմնը դարձրել է միւսն: Եւ այդ-
պէս էլ թարգմանել է՝ l'autre: Ի միջի այլոց, ծանօթագրութիւնների բաժնի
նոսր բերուած է նոյն (այսինքն՝ Հր. Աճառեանի «Մ. Ա. Հիմնատրութեմը,
սակայն չի յիշատակուած որպէս Հր. Աճառեանի «առաջարկ» (103)» Ինչպէս
տեսնում ենք, սերիշի կարծիքը չներկայացնելու հարցում Ա. Արքահամեանը
խիստ է, իսկ իր աչքի գեղանքը չի տեսնում:

Հր. Աճառեանի Հիմնաւորումն այն է, որ երկաթագիր գրութեամբ
ՄիտիՄն եւ ՄիտիՄն բառերը կարող էին հեշտութեամբ շփոթուել³¹:

Փանի որ Մարիէսը 596րդ ծանօթագրութեան մէջ ոչինչ չի ասել Հր.
Աճառեանի սրբագրութեան մասին³², ուստի Ա. Արքահամեանը սրտեղից
գիտի, թէ Մարիէսը դա՛ հաշուի առնելով է բնագրի Հրատարակութեան մէջ
«մի իմն» բառերը դարձրել «միւսն»: Ճիշդ է, Հր. Աճառեանը մարիէսից
չուտ է կատարել իր ուղղումը. սակայն կարող է պատահել, որ անկախ Հր.
Աճառեանից Մարիէսը հասած լինի նոյն եղբակացութեան, աւելի ճիշդ՝ նոյն
ենթագրութեան, որ, ի միջի այլոց, մեծ սրամտութիւն չի պահանջում: Բայց
ինչ էլ լինի, կարծում ենք որ Մարիէսը պէտք է յիշատակէր Հր. Աճառեանի
պիտանը, որպէս խառնի սրբագրողի: Մտկայն այն էլ թանեք, որ Մարիէսը
խիստ անհրաժեշտութիւնից դուրս ծանօթագրութիւնների բաժնում անսխա-
տան չի քննարկել կամ անգամ յիշատակել առաջարկուած քոչոր սրբագրու-
թիւններն իրենց հեղինակներէ անուններով, տարբեր Հրատարակութիւնների
ընթերցուածները, թարգմանական քոչոր տարակարծութիւնները եւ այլն,
թէ եւ գիտական Հրատարակութեան մէջ այն բոլորը ցանկալի էր ի մի հա-
շտութեամբ տեսնել:

Գանք ըստ ուղղումին, որ անշուշտ է: Ի տարբերութիւն Հր. Աճառ-
եանի եւ Մարիէսի, որոնք առաջարկել են ձեռագրի «մի իմն»ը դարձնել
«միւսն», Ա. Արքահամեանը դառնում է, որ «այստեղ էլ բնագրին չպէտք է
ձեռք տալ, պէտք է թողնել նոյնութեամբ, իսկ ոճի կանոնաւորութեան մտ-

³⁰ Վեցնտիկի հրատարակութեան մէջ «մի իմն», այսինքն՝ միտակամ. ձեռագրում՝
սմի իմն:

³¹ Եթէ մինչև այստեղ կասկածիլ էր, ապա իր այս մեղադրամատիվ Մարիէսի հասցէին՝
յօգուածագիրը լրիւ քաջայայտում է Մարիէսի գիտական քննարկի եւ ծանօթագրութիւնների
նկատմամբ պահած լուսութեան միտումնաւոր լինելը: Մեծ դա մի ժամի անգամ ընդգծել
էմք, այժմ ընթերցողը կարող է չկասկածել:

³² Որի մասեր Ա. Արքահամեանը մեղադրում է Մարիէսին:

սին պէտք է մտածել թարգմանութեան մէջ, որպիսի մօտեցումը միշտ էլ թոյլատրելի է» (104)։ Ինչպէս նկատելի է, Ա. Աբրահամեանը խօսում է նշանիկի ոճի կանոնաւորման մասին. ըստ նրան «Ակնյայտ է, որ այսպիսով (այսինքն՝ անփոփոխ թողնելով «մի իմն» բառերը — Մ. Մ.) ընդհանուր շարադրանքի մէջ անփոխութիւն է անփոխանում» (103)։ Հր. Աճառեանն ու Մարիէսը իրենց ուղղումն առաջարկելիս այսպիսի «ակնյայտ» ինքնավստահութեամբ չեն մօտեցել նշանիկի ոճին։

Ըստ յօդուածագրի բացատրութեան, «եւ մի իմն» բառերը նշանակում են «մէկն էլ», սակայն չի նշում, թէ ո՛ր բառարանի բացատրութիւնն է դա։ Ըստ Նոր Հայկազեան Բառարանի, իմն նշանակում է «մէկ բան մը»։ Դասական Հայերէնում կա՞ն արդեօք մի իմնի «մէկ էլ» գործածութեան ուրիշ դէպքեր։ Մարիէսը 596րդ ծանօթագրութեան մէջ անկեղծօրէն գրել է. «Մենք չկարողացանք գտնել, թէ իմնը ի՞նչ իմաստ կարող է ունենալ «մի իմնի մէջ»։ Նոյն տեղում Մարիէսը նշել է «մի իմնի Շմիդի, Վէրբերի եւ Գ. Սաչատուրեանի թարգմանութիւնները. վերջինս թարգմանել է «մէկն այ», որի մասին դարձեալ լռել է Ա. Աբրահամեանը՝ չնայած այս եւ իր թարգմանութեան նոյնութեան։

ՄԱՐՏԻՐՈՍ ՄԻՆԱՍԵԱՆ

Սեմ-Նազէր, Ֆրանսա

(Շար. 2)